

HÖGSKOLAN FÖR LÄRANDE
OCH KOMMUNIKATION
HÖGSKOLAN I JÖNKÖPING

Barn i sorg

**En narrativ studie baserad på fem förskollärares
berättelser om barn i sorg**

Nathalie Bridholm

Johanna Tengmark Thalin

Examensarbete 15 hp
Inom Lärande 3

Läraryrket
Vårterminen 2011

Handledare
Carin Hellberg

Examinator
Carin Falkner

SAMMANFATTNING

Nathalie Bridholm, Johanna Tengmark Thalín

Barn i sorg

En narrativ studie baserat på fem förskollärares berättelser om barn i sorg.

Children in grief- A narrative study based on five pre-school teachers stories about children in grief.

Antal sidor: 27

Denna narrativa studie syftar till att genom förskollärares berättelser få en förståelse för hur förskollärare kan bemöta barn i sorg på förskolan. Vi har utgått från följande frågeställningar:

- Vad berättar förskollärarna att det finns för olika reaktioner på sorg bland barn i förskolan?
- Hur berättar förskollärarna att barn kan hantera sorg i förskolan?

Genom kvalitativa intervjuer med fem förskollärare har vi av dessa i resultatet sammanställt narrativa berättelser. En del förskollärare har delat med sig av starka berättelser kring barn i sorg och andra har delat med sig av sina tankar kring barn i sorg. Eftersom vi utgått från en narrativ teori är alla berättelserna av lika värde och ingen berättelse belyses mer än någon annan. I resultatet framkommer att förskollärarna förklarar att bemötandet av barn i sorg på förskolan är viktigt. De uttrycker att det är viktigt att låta barnen fundera kring händelsen, skapa en trygghet på förskolan samt visa att det är tillåtet att visa och uttrycka sina känslor. I diskussionsdelen jämför vi berättelserna med den behandlade litteraturen samt uttrycker våra egna tankar och åsikter kring barn i sorg på förskolan.

Sökord: barn, sorg, död, separation

Postadress	Gatuadress	Telefon	Fax
Högskolan för lärande och kommunikation (HLK) Box 1026 551 11 JÖNKÖPING	Gjuterigatan 5	036-101000	036162585

Innehåll

1	Inledning	1
2	Bakgrund	2
2.1	Dödsfall och separation	2
2.2	Barn i sorg	2
2.3	Barns sorgreaktioner	3
2.4	Läroplan för förskolan	4
2.5	Barns sorgbearbetning	4
2.6	Förskolans bemötande av barn i sorg	5
3	Syfte	7
4	Metod	8
4.1	Forskningsansats	8
4.2	Kvalitativ intervju	8
4.3	Urval	9
4.4	Genomförande	9
4.5	Forskningsetiska principer	11
4.6	Tillförlitlighet	12
4.7	Analys	12
5	Resultat	14
5.1	”Jag tror det är viktigt att visa sina svaga sidor” (Anna, 26 år).	14
5.2	”Det blev så naturligt på något knäppt sätt hur konstigt det än låter” (Sara, 33 år).	15
5.3	”Han ville inte prata om det” (Maria, 54 år).	17
5.4	”Saker som innan hade varit roligt var inte roligt längre” (Lena, 31 år).	18
5.5	”Blir man en ängel, eller blir man inte en ängel?” (Eva, 50 år)	19
5.6	Slutsats	20
6	Diskussion	22
6.1	Metoddiskussion	22
6.2	Resultatdiskussion	23
6.3	Förslag till vidare forskning	25

Bilagor

I Inledning

Till förskolan kommer ett barn vars vän flyttat långt bort, vars föräldrar befinner sig i svår skilsmässa eller ett barn vars vän eller nära anhörig avlidit. Alla kan drabbas av sorg och eftersom all sorg är unik finns det ingen särskild mall att följa vid dess hantering.

Dyregrov (1999) uttrycker att:

Barn kan också drabbas av förluster i form av att en kamrat blir sjuk eller dör, att de själva eller någon de tycker om flyttar långt bort från dem, eller att ett husdjur dör. Alla dessa förluster kan utlösa sorg hos barn (s.9).

En förskollärare kan aldrig bli till hundra procent förberedd inför bemötandet av barn i sorg på förskolan. Däremot kan förskollärare fördjupa sina kunskaper inom ämnet så att de har större förståelse för situationen när det verkligen händer.

Vi anser att barn i sorg är ett viktigt ämne att skriva om eftersom det i förskolor känns tabubelagt och jobbigt att samtala om. Med vår studie vill vi utifrån en narrativ teori synliggöra förskolläraernas berättelser om bemötande av barn i sorg. Vi anser att förskollärares tankar och tidigare erfarenheter är viktig information som bör spridas vidare. Lärdomen av andras erfarenheter är större än enbart läsning av litteratur eftersom det är lättare att känna igen en situation och koppla till sin egen verklighet. Vidare ger vi med denna studie förskollärare möjlighet till fördjupad kunskap kring barn i sorg.

I Utbildningsdepartementet (2010) under förskolans uppdrag läser vi att ”Den pedagogiska verksamheten skall anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra skall få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar” (s.7). Förskollärare måste ha förståelse och kunskap om hur barn kan reagera vid sorgsituationer och hur de ska hantera dessa. Alla barn är olika, reagerar olika och behöver olika mycket stöd och tid vid sorg. I Utbildningsdepartementet (2010) under förskolans uppdrag står det även att ”Verksamheten skall vara rolig, trygg och lärorik för alla barn som deltar” (s.7). Känner barnen sig trygga och vet att förskollärarna finns där för deras skull tror vi att det är till stor hjälp vid bearbetning av sorg. Studien innefattar berättelser från förskollärare som beskriver och talar om sina tankar samt erfarenheter kring bemötande av barn i sorg på förskolan.

2 Bakgrund

I det här kapitlet behandlar och definierar vi begreppen dödsfall och separation samt barn i sorg, barns sorgreaktioner och barns sorgbearbetning. Likaså redogör vi för vad som står i läroplanen för förskolan angående barns trygghet och rätt till extra stöd vid behövande situationer. Vidare beskriver vi vilken roll förskolan och förskollärare har i barns sorg då vi utgått från studiens syfte vilket är att vi vill få en förståelse för hur förskollärare kan bemöta barn i sorg på förskolan. Innehållet i bakgrunden grundas på aktuell forskning och litteratur kring ämnet barn i sorg.

2.1 Dödsfall och separation

Begreppet sorg är ett stort och svårtolkat begrepp som det egentligen inte finns någon klar beskrivning av. Eftersom sorg kan utlösas på grund av olika faktorer, väljer vi att i studien avgränsa begreppet sorg och inrikta oss på två faktorer, nämligen dödsfall och separation. Anledningen till vårt val av dessa två faktorer är dels för att de ofta utlöser tydlig sorg hos barn och dels för att största delen av den litteratur vi hittat grundar sig på dessa två faktorer.

Gyllenswärd (1997) definierar begreppet dödsfall då en person på ett eller annat vis dött. Han förklarar att döden kan ske naturligt, plötsligt eller traumatiskt.

Dyregrov (1999) förklarar att separation för ett barn kan innebära att en vän eller nära anhörig flyttar långt bort, vilket kan utlösa sorg hos ett barn. Ågren (2007) skriver i sin artikel att separation även innebär när ett barns föräldrar skiljer sig eller flyttar isär. I artikeln berättar Andersson och Grane att sänär alla barn som gått igenom en skilsmässa lever i sorg över det som har hänt. Liknande uttrycker Ahlberg (2008) i sin avhandling att en separation kan vara när ett barns föräldrar separerar. Hon uttrycker även att separation kan innebära då syskonen i en familj måste separera genom att flytta åt varsitt håll med varsin förälder.

2.2 Barn i sorg

Dyregrov (1999) skriver ”För bara några decennier sedan ifrågasatte man om barn – i synnerhet små barn – faktiskt kunde sörja. Idag frågar vi oss hur barnet sörjer och hur vi vuxna kan förstå barnens sorg” (s.9). Ett barn kan drabbas av flera olika förluster som resulterar i sorg. Allt från att en förälder, syskon, kompis eller nära anhörig avlider till skilsmässa kan ge ett barn sorg (Dyregrov, 1999).

Ågren (2007) skriver i sin artikel om Andersson och Grane som förklarar att sorg efter en skilsmässa ofta handlar om att barnet saknar den förälder som för tillfället inte finns där eller saknad efter livet familjen hade innan separationen ägde rum. Dyregrov (1999) förklarar att det däremot

är svårt att visa på om det finns någon specifik ålder när ett barn kan känna sorg, men genom forskning har det visat att barn reagerar starkt på en separation eller förlust. Eftersom de minsta barnen inte kan uttrycka sig verbalt kan det resultera i en traumatisk händelse som blir svår att bearbeta vilket kan leda till ett psykologiskt tomrum hos barnet. En händelse som resulterar i att ett barn känner stor sorg och saknad kan finnas kvar och senare i livet väcka starka minnen. Ferm (2002) nämner att alla barn oavsett ålder blir berörda av sorg på något vis även om det inte alltid märks på barnet med en gång. Gyllenswärd (1997) menar på att ett litet barn inte visar sin sorg på samma sätt som en vuxen, utan kan istället känna rädsla och en fruktan över att bli övergiven. Andersson (1995) förklarar att de lite äldre barnen är medvetna om situationen och kan känna saknad och sorg över den döde trots att de inte förstår ordet död i sin fulla bemärkelse.

2.3 Barns sorgreaktioner

Dyregrov (1999) skriver om dödsfall och barns reaktioner i kontakt med döden. Han nämner olika reaktioner som ängslan, rädsla, ilska, tillbakadragenhet, isolering, nedstämdhet, sömnstörningar, plågsamma minnesbilder, saknad och skuld. Vissa barn visar inte någon reaktion alls och andra barn visar en eller flera reaktioner. Hur länge och hur starkt barnet reagerar beror helt från barn till barn. I nyare litteratur nämner Dyregrov (2010) liknande reaktioner i samband med en traumatisk händelse, men han tillägger även reaktioner som koncentrationssvårigheter och problem med att upprätthålla vänskapen.

Skolverket (2000) tar upp att flera faktorer spelar roll vid reaktioner av sorg och att hur ett barn reagerar är individuellt. Är ett barn trygg i sig själv har den lättare att bemöta sorg än ett barn som fått uppleva flera besvikelser eller kriser i sitt liv.

Barns sorgreaktioner liknar vuxnas, men det finns skillnader. En förlust innebär ett större hot för ett barn, eftersom barnet är mer beroende av sin omgivning. Barn kan bli oroliga för att något mer ska hända dem själva eller deras familj. Barn har inte heller tillräckligt med erfarenheter för att förstå sina reaktioner. De kan tro att deras känslor och tankar är onormala. Det är vanligt att barn känner skuld. De kan ångra något de sagt eller gjort, eller inte gjort. De kan också känna skam för något de tänkt (Skolverket, 2000, s.24).

Gyllenswärd (1997) nämner att en av de vanliga och synliga reaktionerna hos ett barn i sorg är ilska. Han nämner även att det är vanligt att ett barn drabbas av dåligt självförtroende efter ett dödsfall då det bidrar till en kris för barnet som kan bli svår att hantera. Likaså nämner Skolverket (2000) att ett barns sorg kan ta sig uttryck i ilska vilket kan riktas mot personer i barnets närhet. Andersson (1995) förklarar att ett barn kan hamna i chock efter att de fått reda på något som resulterar i sorg hos dem och att chocken hos barnet kan infinna sig i flera timmar eller dagar efter händelsen. När ett barn på förskolan drabbas av sorg är det viktigt att tänka på vad som står i

läroplanen, då den faktiskt belyser viktiga aspekter som kan få ett barn att lättare hantera en sorg-situation.

2.4 Läroplan för förskolan

I läroplanen för förskolan står det under förskolans uppdrag att: ”Den pedagogiska verksamheten skall anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra skall få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar” (Utbildningsdepartementet, 2010, s.7). Läroplanen uttrycker även att: ”Förskolan ska erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet” (Utbildningsdepartementet, 2010, s.8). Bøge & Dige (2005/2006) förklarar att ett barn i en sorgssituation behöver känna trygghet på förskolan samt veta att förskollärarna finns där för barnets bästa.

2.5 Barns sorgbearbetning

Ferm (2002) skriver i sin rapport om hur det är att leva med sorg efter att någon nära tagit sitt liv att sörja är en naturlig och viktig process då en person har förlorat en nära anhörig. Den sorg som en människa upplever kan även förstärkas vid vissa situationer som till exempel födelsedagar, högtider och sådant som påminner om den avlidne. Ferm förklarar att barn ofta förstår mer än vad vuxna tror när ett dödsfall inträffar och att det är viktigt att bemöta barnet med ärlighet samt försöka låta det vara delaktigt i sorgarbetet. Björklund och Eriksson (2000) nämner att när vuxna bemöter barnet med verkligheten och tillåter den att uttrycka känslor, hjälper det barnet att bearbeta sin sorg. Dyregrov (2010) förklarar att när ett barn får uppleva de rutiner som den är van vid sedan tidigare skapar det på så sätt en viss stabilitet och trygghet i barnets tillvaro. Ångström-Brännström (2010) undersökte i sin avhandling vad som tröstar barn och föräldrar när ett syskon är svårt sjuk. Hon uttrycker att det för barnet visade sig vara viktigt att det vardagliga livet fortsatte som innan med hjälp av rutiner och vardagliga aktiviteter såsom förskola, skola och fritidsaktiviteter.

Barn som drabbats av sorg bearbetar givetvis sorgen på olika sätt. Det kan till exempel vara genom att ställa frågor, vilja besöka graven, se bilder på den avlidne personen eller dramatisera händelsen i leken. Leken är barnets naturliga sätt att uttrycka sig på och att bearbeta samt minnas den händelse som inträffat, det är därför viktigt att inte stoppa barnet i dess lek (Dyregrov & Hordvik, 1995). ”De kan uppvisa den typen av lekar både hemma och på dagis, till exempel i lek med bilar som krockar med varandra när de varit med om en trafikolycka” (Dyregrov, 2010, s.30).

Om ett barn ställer frågor till en vuxen är det viktigt att svara på dessa eftersom barnet bearbetar sorgen genom att försöka få en bättre förståelse kring händelsen (Dyregrov & Hordvik, 1995). Ekvik (2005) skriver att barn behöver hjälp att minnas och tänka tillbaka på den händelse som resulterat i sorg. Det kan ske genom att vuxna i barnets närhet tar tillvara på minnen som kan vara av betydelse i barnets sorgearbete. Ekvik påstår även att ett barn som inte får hjälp med sin sorg kan bära med sig den hela livet, men om barnet bemöts på ett bra sätt kan sorgen istället resultera i minnen som går att leva vidare med.

2.6 Förskolans bemötande av barn i sorg

Raundalen och Schultz (2007) skriver om att flera barn idag tvingas bearbeta sina kriser ensamma under den tid de befinner sig på förskolan. En av orsakerna kan vara att barnet känner skam över händelsen och vill hålla sorgen för sig själv, samtidigt som en bidragande orsak kan ha med förskolan och förskollärarna att göra. Förskollärarna kan anse sig redan ha ett stort ansvar på sina axlar och tar därför inte reda på djupare information kring barnet och den sorgssituation barnet har hamnat i. ”För att visa omsorg behöver man inte vara övermänniska utan bara vara medmänniska” (Bøge & Dige, 2005/2006, s.28). Att ensam stödja ett barn i sorg är ett stort och tungt ansvar, arbetslaget har därför en skyldighet att gemensamt stödja den eller de vuxna som bär det dagliga ansvaret för barnet i sorg. Att finnas till för barnet och ge det en trygghet på förskolan är något av det viktigaste att tänka på när ett barn drabbats av sorg (Bøge & Dige, 2005/2006). På samma sätt nämner Raundalen och Schultz (2007) att när ett barn drabbats av sorg är det viktigt att förskolläraren är omtänksam, stödjande och skapar en trygghet för barnet på förskolan.

Ur ett krispedagogiskt perspektiv är det viktigt att förskolan får och skaffar sig kunskap om barnets situation. För detta finns flera tillvägagångssätt, men det kan ske genom att visa en öppen attityd mot barnet och dess familj och även genom att eventuellt skicka ut brev till föräldrarna där förskollärarna skriver om förskolans uppdrag att skapa en trygg miljö för barnen (Raundalen & Schultz, 2007). Skolverket (2000) förklarar att förskolan bör ha en nära kontakt med den drabbade familjen och få en överblick över hur barnet visar och samtalar om sin sorg hemma. De skriver även att det är av stor vikt att förskolan berättar för familjen hur de arbetar med sorgssituationen på förskolan.

Andersson (1995) menar att det är betydande att förskolan har en handlingsplan för hur de ska möta barnets kris och sorg. Vikten av hur förskollärare bemöter barn i sorg är stor för att det i vissa fall kan göra större skada än nytta. I vissa situationer krävs det att förskolan agerar snabbt, men utan förberedelser och en handlingsplan att följa är risken större att bemötandet inte sker

professionellt. Andersson förklarar att risken finns att förskollärarna blir en belastning istället för ett stöd för barnet. Likaså påpekar Dyregrov (2006/2007) att fel bemötande med barn i sorg kan orsaka problem i sorgbearbetningen. Han förklarar att tillvägagångssätt som att undanhålla information och verklighet om händelsen för barnet kan orsaka att den får svårt att acceptera dödsfallet. Barnet har inte tillräckligt med information för att kunna förstå vad som hänt. Att sammanställa en krisplan är därför bland det viktigaste arbetet inför en krissituation. Förskollärarna måste på så sätt gå igenom vilka händelser som skulle kunna hända på förskolan och vilka åtgärder och resurser som ska sättas till vid olika situationer.

Bøge och Dige (2005/2006) uttrycker att för barn där sorgen berör hela familjen kommer ofta barnets behov i andra hand. Familjen och inte minst föräldrarna behöver bearbeta sin egen sorg och barnet kan ofta känna att det blir åsidosatt. Vid en sådan situation är det viktigt att förskollärare finns där för barnet. Bøge och Dige uttrycker även att: ”Du är som pedagog den närmaste och ofta den bäst rustade för att tolka barnets signaler och utifrån det utforma ett ansvarsfullt stöd”(s.28). De upplyser även om att förskollärare bör uppmärksamma förändringar i barnets beteende i samband med sorg. På så sätt kan förskollärarna hjälpa barnet och försöka få en förståelse för vilka åtgärder som passar bäst i den aktuella situationen.

3 Syfte

Denna narrativa studie syftar till att genom förskollärares berättelser få en förståelse för hur förskollärare kan bemöta barn i sorg på förskolan.

Frågeställningar:

- Vad berättar förskollärarna att det finns för olika reaktioner på sorg bland barn i förskolan?
- Hur berättar förskollärarna att barn kan hantera sorg i förskolan?

4 Metod

Metoden behandlar vad vi i studien utgått från för metod, samt hur vi gjort vårt urval, genomförande av intervjuer och hur vi utgått från de forskningsetiska principerna. Vi beskriver även kortfattat begreppen validitet samt reliabilitet och förklarar hur vi gått tillväga under analysen av vårt insamlade material.

4.1 Forskningsansats

Vår studie grundas på en narrativ teori, vilket används när forskaren intresserar sig för livsberättelser och erfarenheter från den intervjuade. En narrativ teori kopplas oftast till flera människors livsberättelser och inte bara till en individ (Bryman, 2011). Johansson (2005) uttrycker att en studie utifrån en narrativ teori ger människans berättelse en mening. Hon förklarar även att forskaren i en narrativ teori själv får tolka och välja ut de detaljer i berättelsen som är betydelsefulla för studiens syfte och frågeställningar.

Czarniawska (2004) förklarar att det i en narrativ studie är fullt acceptabelt att tolka andras berättelser, vilket i annan forskning oftast inte tillåts. Motsägelser och skillnader i berättelserna är också en del av den narrativa teorin, då de ofta utvecklar och fördjupar det slutgiltiga resultatet. Johansson (2005) beskriver att en narrativ studie handlar om att tolka och belysa respondenternas berättelser.

4.2 Kvalitativ intervju

I studien har vi använt oss av en kvalitativ metod, där forskaren enligt Kvale och Brinkman (2009) arbetar med ord och inte med siffror. De förklarar att intervjuaren vid en kvalitativ forskningsintervju vill förstå världen utifrån respondentens synsätt. Syftet med vår narrativa studie är att genom förskollärares berättelser få en förståelse för hur de kan bemöta barn i sorg på förskolan, vilket gjorde kvalitativa intervjuer aktuella för vår studie. Eftersom intervju är den insamlingsmetod som ger berättande material att analysera till en narrativ studie blev det ännu en anledning till valet av kvalitativa intervjuer. Kvale och Brinkman (2009) uttrycker även att de kvalitativa intervjuerna är användbara ifall forskaren har för avsikt att ta del av andra människors upplevelser och kunskaper.

Vi valde att utgå från en semistrukturerad intervju med öppna frågor, där möjligheten att ställa följdfrågor ges om behovet finns. I intervjun har både intervjuaren och respondenterna stor frihet att kunna utveckla sina svar och frågor och intervjun fortlöper snarare som ett samtal än som en strikt intervju. Resultatet av intervjuerna i studien blir på så sätt djupare och lättare att analyse-

ra. Bryman (2011) skriver om att intervjuaren i en semistrukturerad intervju utgår från en intervjuguide (se bilaga 1). I intervjuguiden finner intervjuaren områden som ska behandlas under intervjun, vilket underlättar ifall intervjuaren anser det vara svårt att memorera alla frågor som ska ställas.

4.3 Urval

För att bestämma vilka förskollärare som skulle ingå i studien utgick vi från ett bekvämlighetsurval, vilket enligt Bryman (2011) innebär att det är de personer som är mest tillgängliga för stunden som skall ingå i studien. Bekvämlighetsurvalet hjälpte oss att välja ut de förskollärare som fanns mest tillgängliga och som vi fick bäst kontakt med på förskolorna. Med hjälp av vårt informationsblad (se bilaga 2) om vår studie, vilket vi delat ut till de berörda förskolorna fick vi en inblick i vilka av förskollärarna som hade erfarenheter av barn i sorg och som ville dela med sig av dem. Till en början hade vi planerat att intervjua fyra förskollärare på två förskolor, men vi ansåg att resultatet inte gav oss tillräckligt med erfarenheter därför övervägde vi att intervjua ännu en förskollärare. Kvale och Brinkman (2009) uttrycker att forskaren i en studie ska intervjua så många personer som behövs för att få reda på det den vill veta. De förklarar att forskaren kan intervjua tills informationen från den senaste intervjun ger så pass ringa ny kunskap att den inte känns nödvändig till studien. Genom tidigare kontakt med denna förskollärare visste vi att hon skulle kunna bidra med en berättelse som skulle mätta resultatet på vår studie. Vårt slutliga urval blev därför fem förskollärare och intervjuerna utfördes på tre olika förskolor.

4.4 Genomförande

Intervjuerna delade vi upp och utförde enskilt eftersom de förskollärare vi valde att intervjua var verksamma på olika orter. Vi utförde våra intervjuer med en förskollärare åt gången, vilket vi tidigare bestämt tillsammans. Anledningen till att vi valde att genomföra intervjuerna med en förskollärare åt gången var för att fånga förskollärarens egna tankar och erfarenheter utan att bli ledsagad eller avbruten av en annan förskollärare under intervjun. En annan anledning till detta val var med tanke på det känsloladdade samtalsämnet som lätt väcker känslor hos den intervjuade. Intervjun ville vi göra så bekväm och trygg som möjligt för den intervjuade förskolläraren, därför ansåg vi det mest lämpligt ifall så få personer som möjligt deltog under intervjun.

Den första intervjun genomfördes i personalrummet på förskolan där det var en lugn och trygg miljö för den intervjuade. I studien har vi valt att benämna den intervjuade vid namnet Anna. Intervjun med Anna handlade om tankar och erfarenheter som hon hade om barn i sorg. Situationen var lättsam och det blev inte så känsloladdat och jobbigt. Den andra intervjupersonen har vi

valt att benämna vid namnet Sara. Intervjun genomfördes i förskolans personalrum och handlade mest om en tidigare erfarenhet av barn i sorg. Sara berättade då sin tidigare erfarenhet av barn i sorg då hon varit med om att ett barn avlidit i barngruppen. Under intervjun blev det känslösamt jobbigt och det väcktes starka minnen hos den intervjuade och det återigen blev påtagligt vad den fått uppleva. Denna situation hanterades genom att Sara fick bekräftelse på att situationen var känslomässigt jobbig och hon erbjöds även en paus. För Sara kändes pausen inte nödvändig utan hon ville istället fortsätta samtala om händelsen. I den tredje intervjun namngav vi intervjupersonen vid namnet Maria och intervjun genomfördes i förskolans arbetsrum. Intervjun var kort och konkret med erfarenheter och tankar kring barn i sorg. Maria hade tidigare erfarenheter kring barn i sorg och kunde berätta hur situationen med barnet upplevdes och hur förskolan bemötte barnet i sorg. Det märktes tydligt att Maria inte var helt bekväm med inspelningen med hjälp av mobiltelefon och hade svårt för att få till en naturlig konversation. Bryman (2011) nämner att en del intervjupersoner inte alltid känner sig bekväma med att spelas in och att det kan resultera i att de känner sig obekväma i situationen och på så vis bidrar inte intervjun med det som önskas. Den fjärde intervjun genomfördes även den i förskolans arbetsrum och vi valde att namnge intervjupersonen vid namnet Lena. Intervjun kändes naturlig och det märktes att Lena kände sig bekväm med inspelning med hjälp av mobiltelefon. Trots att hon inte ansåg sig ha några erfarenheter att dela med sig av gav intervjun flera tänkvärda tankar och funderingar kring barn i sorg. Den femte intervjun genomfördes även den i personalrummet på förskolan och den intervjuade benämns i studien vid namnet Eva. Denna intervju handlade om en specifik erfarenhet kring barn i sorg eftersom Eva fått erfara ett mord på ett barn i barngruppen. Stämningen under intervjun var lugn och harmonisk men eftersom minnen kring händelsen väcktes var även denna intervju känslösamt laddad.

Våra intervjuer spelades in med hjälp av mobiltelefon för att sedan kunna transkriberas. Inspelning valde vi dels för att det är lättare som intervjuare att vara aktiv under intervjun och dels för att få med viktiga detaljer som annars är lätta att missa om intervjuaren endast skriver det som sägs. Kvale och Brinkman (2009) menar även att inspelade intervjuer och transkriberat material är lättare att analysera och bearbeta än material som skrivits under intervjun. Vid transkriberingen av intervjuerna valde vi att skriva ned hummanden och om den intervjuade upplevdes känslomässigt berörd av samtalsämnet. Eftersom vår studie behandlar ett så pass känsligt ämne ansåg vi det vara relevant för senare analys av våra intervjuer, då det är svårt att uppfatta känslor och tonfall i en skriven text utan hummanden, pauser och liknande.

4.5 Forskningsetiska principer

Forskningen är viktig och nödvändig för både individernas och samhällets utveckling. Samhället och samhällets medlemmar har därför en berättigat krav på att forskning bedrivs, att den inriktas på väsentliga frågor och att den håller hög kvalitet. (Vetenskapsrådet, 2002, s.5)

För att försäkra oss om att vår studie håller hög kvalitet har vi utgått från fyra etiska förhållningsätt, nämligen informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. En forskare måste informera respondenterna om studiens syfte och innehåll, samt informera om att studien är frivillig att delta i och att deltagarna har rätt att avbryta sin medverkan i studien när den vill (Vetenskapsrådet, 2002).

Innan intervjuerna genomfördes skickade vi ut informationsblad om vår studie och dess innehåll till de olika förskolorna för att göra dem medvetna om vad intervjuerna skulle behandla och hur vi skulle använda oss av dem. Informationsbladet tydliggjorde att medverkan i studien var helt anonym och att vi endast använde oss av intervjuerna i studiens syfte. I Vetenskapsrådet (2002) står det vidare att insamlat material till en studie endast får användas i studiens syfte och inte för kommersiellt bruk, därför ansåg vi det viktigt att belysa detta för respondenterna. I och med att deltagarna i studien var myndiga och fattar egna beslut kom vi fram till att skriftligt samtycke inte var aktuellt. Deltagarnas muntliga samtycke var för oss tillräckligt för att kunna gå vidare med intervju med de berörda förskollärarna.

Att hemlighålla de berörda förskollärarnas identitet var för oss en självklarhet eftersom den information vi fick reda på skulle kunna skada respondenten och andra inblandade emotionellt. I studien använde vi oss av fingerade namn på förskollärarna och vi valde även att inte nämna varken förskola eller förskolans stad eftersom det gör det lättare att spåra var intervjuerna är gjorda. Vetenskapsrådet (2002) nämner att all information som personnamn och plats ska fingeras så att ingen kan identifiera med vem eller var intervjun är gjord på grund av att den information som framträder i intervjun kan vara känslig. Bryman (2011) nämner även hur viktigt det är att hålla materialet till studien konfidentiell, han menar att ingen ska kunna identifiera intervjupersonerna i studien. För att säkerställa att ingen obehörig skulle få tillgång till vårt material valde vi därför att spela in intervjuerna med hjälp av mobiltelefon för att sedan lägga över det inspelade materialet till ett annat säkrare dataminne som endast vi själva hade tillgång till.

4.6 Tillförlitlighet

Kvale och Brinkman (2009) beskriver de två begreppen validitet och reliabilitet, som används för att kontrollera ifall studien är tillförlitlig. Validitet definieras med ifall forskaren har undersökt vad syftet och frågeställningarna i studien avser att undersöka och reliabilitet definieras med om studien är pålitlig. Davidson och Patel (2003) menar att begreppen validitet och reliabilitet är så nära varandra att forskare i kvalitativa studier ofta väljer att avstå från att nämna begreppet reliabilitet. Vår studie utgår därför endast utifrån begreppet validitet därför att det har större betydelse i vår studie. Davidson och Patel (2003) menar att begreppet validitet kan ha olika innebörd för olika studier varav en sorts validitet benämns som kommunikativ validitet. De förklarar begreppet kommunikativ validitet med när läsaren får bilda sig en egen uppfattning om forskarens tolkning av respondenternas berättelser, vidare får läsaren själv bedöma studiens trovärdighet. Johansson (2005) förstärker Davidson och Patel då hon i sin bok ifrågasätter hur det kan vara möjligt att värdera en narrativ tolkning. Hon menar att ingen kan skilja på en god eller mindre god analys eftersom tolkningar inte handlar om rätta svar utan snarare är en analys av människors berättelser.

Johansson (2005) skriver även

Det innebär att livsberättelser inte skall läsas som exakta redogörelser av vad som faktiskt hände i ett liv eller som en avspiegling av samhället utanför. Frågan om huruvida berättelsen är historiskt ”sann” är inte relevant. Istället antar man att samma händelser kan representeras på en mängd olika sätt och att berättare konstruerar narrativa sanningar (s.313).

Davidson och Patel (2003) menar även att i en studie där transkribering använts är det viktigt att vara medveten om att små ändringar som att lägga till eller bortse från hummanden och pauser kan ha stor betydelse för läsarens uppfattning av berättelsen. För att få en hög validitet på studien menar de att talspråk och skriftspråk skiljer sig stort från varandra och att det är viktigt att reflektera över vilka delar av intervjun som väljs att användas i studiens resultat. Vi valde att ha med flera citat i vår resultatdel för att undvika att vår tolkning av berättelserna skulle ta överhand.

4.7 Analys

Vi valde att transkribera våra intervjuer var för sig för att sedan gemensamt bearbeta och sammanställa dem. Då vi utgick från en narrativ metod ville vi få fram det betydelsefulla och respondenternas tyngdpunkt i berättelserna. För oss var det viktigt att inte jämföra berättelserna med varandra och inte heller belysa någon utav dem mer än någon annan.

Johansson (2005) nämner att en analys inom den narrativa teorin innebär en tolkning av berättelserna och inte en jämförelse mellan dem. Vi ville belysa vikten i varje berättelse och genom de fem berättelser som redovisas i resultatdelen ge läsaren flera tankar om vad en förskollärare kan få hantera för sorgsituationer och hur sorg på förskolan kan bemötas. ”Med en narrativ analys flyttas fokus från ’Vad hände egentligen?’ till ’Hur skapar människor mening i det som hände?’” (Bryman, 2011, s.530). När vi analyserade berättelserna letade vi efter en röd tråd och vad respondenten egentligen ville förmedla, för att sedan skriva ihop det till en sammanhängande berättelse i resultatdelen. Det förstärks av Johansson (2005) som påpekar att forskaren i en narrativ studie själv får tolka och välja ut viktiga delar i respondenternas berättelser som är aktuella för studien.

5 Resultat

I resultatdelen behandlar vi de fem förskollärarnas berättelser utifrån ett narrativt perspektiv. Vi har valt att redovisa berättelserna var för sig för att belysa vikten av varje förskollärares tankar och erfarenheter. Efter varje berättelse i resultatdelen har vi valt att presentera en kort analys kopplad till vårt syfte vilket lyder att få en förståelse för hur förskollärare kan bemöta barn i sorg på förskolan. Vi kopplar även analysen till våra två frågeställningar om vad det finns för olika reaktioner på sorg bland barn i förskolan samt hur barn kan hantera sorg i förskolan. Vi avslutar resultatdelen med en slutsats av de fem berättelserna endast kopplat till syftet.

5.1 ”Jag tror det är viktigt att visa sina svaga sidor” (Anna, 26 år).

Anna har arbetat som förskollärare i sex månader och har ingen större erfarenhet kring barn i sorg. Hennes berättelse handlar om känslor och hur de kan yttra sig hos barnen eftersom hon besitter flera tankar kring barns känslouttryck. Anna berättar att barn i sorg är ett brett och svårt begrepp att sätta ord på, men påpekar att det inte endast behöver vara då ett barn upplevt att någon i deras närhet dött. Hon poängterar även att sorg är personligt, vilket kan definieras med hur ett barn mår inuti.

Sorg är ett svårt ord, jag förknippar det med till att sorg är nästan som något otäckt och läskigt, död, eller olyckor eller ja något stort som har hänt.

Någon konkret händelse kring barn i sorg har Anna inte fått uppleva på grund av att hon inte arbetat som förskollärare särskilt länge. Däremot har hon sett barns känslouttryck och förklarar att det är en del i sorgen. Det är viktigt att bemöta ett barn som är ledsen genom att ta det på allvar och inte nonchalera det påpekar Anna. Barn kan visa känslor på olika vis, exempelvis ledsamhet, tillbakadragenhet från barngruppen och att de inte ler och skrattar så mycket som tidigare. Ett barns sorgarbete kan visa sig genom ovanstående känslouttryck, men Anna förklarar vidare att alla barn hanterar situationen på sitt eget vis. En del vill vara för sig själva och en del vill vara med i gemenskapen och söker mycket vuxenkontakt. Anna förklarar att om hon skulle uppleva att ett barn på förskolan dog hade hon engagerat hela förskolan, även barnen. Det skulle bli sorg i hela barngruppen och hon förklarar att det är viktigt att samtala om situationen samt behandla begreppet *död* med barnen. ”Ja jätteviktigt, och jag tror inte att man ska blunda för sådana saker”. Det är viktigt att som förskollärare förklara för barnen att livet kan vara jobbigt ibland och att man får vara ledsen. Att skapa en trygghet för barnen belyser Anna är viktigt så att de vågar visa och samtala om sina känslor på förskolan. Anna berättar även att hon upplever att sorg är tabubelagt och att barn i tidig ålder uppfattar att det inte alltid är okej att visa sina känslor. ”Jag tror det är viktigt att visa sina svaga sidor”.

Analys:

Barns reaktioner i sorg beskriver Anna kan vara ledsamhet, tillbakadragenhet och att barnet inte skrattar och ler så mycket som tidigare, men hon påpekar att reaktionerna givetvis visar sig olika hos barnen. Sorgen är individuell och alla barn hanterar sorg på olika vis, en del barn vill kanske vara för sig själva medan en del barn söker sig till gemenskap och vuxenkontakt. Det är viktigt att bemöta ett barn i sorg genom att ta det på allvar och skapa en trygghet så barnet vågar visa och samtala om sina känslor på förskolan. I bemötandet av barn i sorg, framför allt när ett dödsfall inträffar menar Anna att det är betydande att samtala om den aktuella händelsen med hela barngruppen och behandla begreppet *död*.

5.2 ”Det blev så naturligt på något knäppt sätt hur konstigt det än låter” (Sara, 33 år).

Sara har arbetat som förskollärare i åtta år och har stor erfarenhet av barn i sorg. I berättelsen återkommer hon flera gånger till en specifik händelse då ett barn i barngruppen där hon arbetade dog. Sara delar gärna med sig av sin berättelse för att sprida vidare kunskap om hantering av barn i sorg.

En morgon när Sara kommer till förskolan med förväntningar att det ska vara en helt vanlig dag möts hon istället av sin kollega som precis mottagit ett chockerande samtal från en mamma till ett ettårigt tvillingpar i barngruppen. I samtalet förklarade mamman att den ena pojken i tvillingparet omkommit i en tragisk olycka dagen innan. När kollegan berättar om samtalet för Sara blir båda två ledsna och börjar gråta och barnen som redan kommit till förskolan frågar varför de är ledsna. Sara och hennes kollega bestämmer sig för att berätta vad som hänt tvillingparet och förklarar att anledningen till att de är ledsna är för att tvillingpojken är död. ”Det blev så naturligt på något knäppt sätt hur konstigt det än låter”. Förskollärarna kände sig trygga och vågade visa sina känslor genom att gråta inför barnen, men lät det inte orsaka oro och otrygghet på förskolan. När Sara och hennes kollega samlat sig ringde de till alla föräldrar till barnen för att berätta vad som hänt och meddelade att förskolan skulle vara stängd resten av dagen och de barn som redan befann sig på förskolan blev hämtade av sina föräldrar. När alla barn åkt hem ringdes all personal på förskolan in för ett krismöte. Krismötet utfördes tillsammans med en präst och förskolechefen där det samtalades om händelsen, hur förskollärarna skulle gå vidare samt hur de skulle hantera situationen på förskolan.

Tillsammans bestämdes att ett föräldramöte för att informera föräldrarna skulle anordnas och hjälp kring hantering av barnens känslor samt frågor hemma var ett önskemål från föräldrarna. På föräldramötet medverkade även förskolechefen och prästen som redan var involverade i situationen. Barnen hade flera frågor om detaljer kring begravningen, vad som händer med kroppen och varför man dör berättar Sara. För att kunna hantera barnens frågor på förskolan hade Sara och hennes kollegor flera samlingar med barnen där de samtalande om barns funderingar kring döden och barns tankar om ledsamhet. Likaså förknippade vissa barn händelsen med sin egen familj, vilket blev ett samtalsämne som var viktigt att ta upp och bearbeta på förskolan. Tillsammans med barnen gjorde förskolan i ordning en hylla dit barnen kunde gå för att minnas och tänka på pojken som omkommit.

Och med en gång gjorde vi en hylla med en bild och ett ljus och så där, det är också ett sätt så att barnen ser på förskolan att man kan göra när någon har dött för då kan man tänka på den när man går förbi och det ser fint ut och så.

Bara några dagar efter att pojken omkommit valde föräldrarna och den andra tvillingbrodern att komma och hälsa på på förskolan. Föräldrarna upplevde att tvillingbrodern hade behov att träffa sina vänner på förskolan och komma tillbaka till sina rutiner och önskade därför att få komma tillbaka till förskolan för tvillingbroderns skull. Sara minns ett specifikt ögonblick då de stora barnen ställer sig runt mamman och tar henne i handen. Hon berättar att barnens handlingar fick henne att förstå att barnen var medvetna om och förstod att mamman var ledsen och försökte trösta henne genom att hålla hennes hand.

När det var dags för pojkens begravning valde Sara och hennes kollega att medverka trots att deras rektor avrådde dem från att gå, då hon ansåg att det inte tillhörde deras professionella roll. Rektorn menade att barnbegravningar är svåra att utså och att det är en oerhört påfrestande stämning. Hon hade en föreställning av att människor på en barnbegravning ligger på golvet och gråter och påstod att deltagandet på begravningen kunde resultera i ett bakslag av förskolläraernas sorgarbete. På begravningen tog Sara och hennes kollega hand om den andra tvillingbrodern och på så sätt kände de att de avlastade föräldrarna. Sara berättar att hon är glad över att de gick på begravningen och att det kändes rätt för dem. ”Det funkade så himla bra och de var så himla tacksamma för det, så jag tycker att man får göra det som ens hjärta säger”. Vid Allhelgona gick förskolan för att besöka tvillingpojken grav. De tände ljus och fick än en gång tänka tillbaka och minnas pojken. Sara berättar att barnen var medkännande och förklarar att hon tror att de äldsta barnen på avdelningen fortfarande minns händelsen.

Analys:

Ett barn i sorg kan reagera genom att ställa frågor kring döden och känslor påpekar Sara. De kan även reagera genom att koppla händelsen till sin egen verklighet och att de då föreställer sig att sin egen familj skulle kunna drabbas av en liknande händelse. Att ett barn hanterar sin sorg menar Sara märks genom att en del barn kan få behov av att tänka på och samtala om den aktuella händelsen för att klara av att bearbeta situationen. Det är av betydande vikt att bemöta ett barn i sorg och Sara påpekar att det kan ske genom att vara ärlig och öppen om den aktuella händelsen och att visa känslor inför barnen. Bemötandet av barn i sorg är viktigt och kan ske genom att samtala om barns funderingar om bland annat döden och ledsamhet. Att ge barn tid och rum för att minnas är viktigt i bemötandet och om det är ett dödsfall som inträffat kan det ske genom att göra i ordning en plats där barnen kan minnas och tänka på den avlidne.

5.3 "Han ville inte prata om det" (Maria, 54 år).

Maria är 54 år och har arbetat som förskollärare i 30 år. Hon har flera tankar kring barn i sorg och har även fått bemöta barn i sorg på förskolan. Maria uttrycker att barn i sorg är ett stort begrepp som inte endast står för döden. "En kompis kan flytta från dem, det behöver ju inte bara vara ett dödsfall om man säger". Hon förklarar även att barn kan drabbas av sorg när det handlar om barnens husdjur, om djuret blir sjukt, försvinner eller måste avlivas. Maria berättar om hennes erfarenheter av barns reaktioner i sorg och menar att barn i sorg kan bli aggressiva och inbundna.

En pojke på förskolan där Maria arbetade miste sin storebror. Pojken blev inbunden och betedde sig inte längre som förut. "Han ville inte prata om det". Det kunde gå flera dagar utan att pojken nämnde storebrodern och när han i vissa fall nämnde honom upprepade han flera gånger att storebrodern befann sig uppe i himmelen. På förskolan pratade de om storebrodern med pojken genom att läsa och berätta om hur han hade varit när han gick på förskolan. "Han kanske ville höra, lyssna om honom. Men inte själv prata om det". Maria förklarar att förskolan inte ska påverka ett barn i sorg. "Man får ju kanske vara väldigt försiktig. Man kanske kan läsa en bok eller något" Hon förklarar även att förskollärare ska vänta tills barnet själv visar vad det vill och kommer till förskolläraren när det vill prata.

Analys:

Reaktioner på sorg hos ett barn belyser Maria kan vara aggressivitet och inbundenhet. Ett barn kan hantera sorg genom att få berättat för sig om till exempel den avlidne då ett dödsfall inträffat.

Att bemöta ett barn i sorg är viktigt och på förskolan kan de samtala om den aktuella händelsen, men det är viktigt att invänta tills barnet är redo att samtala om händelsen.

5.4 ”Saker som innan hade varit roligt var inte roligt längre” (Lena, 31 år).

Lena är 31 år och har arbetat som förskollärare i två år. I Lenas berättelse uttrycker hon sina tankar kring barn i sorg, samt hennes erfarenheter av bemötande med barn i sorg på förskolan. Lena berättar att ett barn i sorg för henne är när ett barn är nedstämt, när någonting har hänt och hon betonar att händelsen kan ha skett både på förskolan eller hemma. Hon förklarar att barn i sorg kan vara många olika saker och att det är ett stort ämne.

Och det absolut största när man tänker sorg är ju att någon har avlidit. Dödsfall. Men det är nog viktigt också att tänka på att det kan vara skilsmässa och det kan vara djur.

Det var en flicka vars föräldrar låg i skilsmässa på förskolan där Lena arbetade där föräldrarna bråkade mycket och flickan hamnade emellan dem. Under skilsmässotiden förändrades flickan från att ha varit utåtriktad, glad och pigg till att bli en tyst och nedstämd flicka som gärna höll sig undan från sina kompisar. ”Saker som innan hade varit roligt var inte roliga längre”. Lena berättar även om en flicka på förskolan som förlorade sin mormor, där effekten av sorgen blev motsatsen till flickan där föräldrarna låg i skilsmässa. Flickan som förlorade sin mormor hade istället ett behov av att prata, hon samtalade gärna och mycket om sin avlidna mormor.

Vad det gäller barns hantering av sorg uttrycker Lena att förskollärare ska vara beredda på att barn hanterat sorg på väldigt olika vis och att de ska vara beredda på att det kan bli hur som helst. Det är viktigt att ha fingerkänsla och kunna känna efter vad som händer och vilken roll man själv har i situationen påpekar Lena. Vikten av föräldrarnas roll i barns sorg är stor eftersom det är viktigt att få föräldrarna att förstå att desto mer information förskolan får, desto bättre kan förskolan agera.

Och sen läsa av barnet, inte kanske tycka och tänka hur man tror att barnet blir...vill bli bemött, utan känna av läget och diskutera med föräldrarna hur barnet agerar hemma och hur vi ska agera här.

En sorgssituation kan bli värre menar Lena om förskollärarna ständigt frågar och tjarar, som förskollärare ska man inte vara påstridig och kräva att barnet ska prata om situationen. ”Barnet kanske inte har ett behov av att prata här utan det kanske pratar hemma. Och allt tar sin tid”.

Analys:

Ett barn i sorg kan reagera genom att få ett förändrat beteendet, det kan vara från att ha varit glad och utåtriktad till att bli tyst och tillbakadragen påpekar Lena. Hanterandet av sorgen hos ett barn kan visa sig på olika sätt eftersom alla sorgssituationer är unika. Ett barn kan hantera sorgen genom att bli öppen och få ett behov av att prata om den aktuella situationen. I bemötandet av barn i sorg är det viktigt att känna efter och få en uppfattning i den aktuella händelsen om vilken roll förskollärarna har i situationen. I bemötandet är det viktigt att inte vara för påstridig och inte kräva att ett barn ska samtala om den aktuella händelsen.

5.5 ”Blir man en ängel, eller blir man inte en ängel?” (Eva, 50 år)

Eva är 50 år och har arbetat som förskollärare i 18 år. I hennes berättelse uttrycker hon sina tankar kring begreppet barn i sorg samt sin erfarenhet av barn i sorg på förskolan. Eva berättar att barn i sorg för henne innebär när ett barn är ledset och förklarar att det kan handla om allt från en morfar, en katt eller någon nära som barnet känner avlider. Hon berättar vidare och förklarar att vuxna bidrar till att begreppet sorg ofta förknippas med död.

Det var en söndag när rektorn för förskolan där Eva arbetade på ringde och sammankallade all personal till ett akut möte tillsammans med en präst. Eva berättar att de på mötet får reda på att en flicka på förskolan omkommit. Eva och hennes kollegor får i uppgift att ringa runt till alla föräldrar på förskolan och berätta om händelsen. ”Många visste det redan eftersom det var en liten ort. En del föräldrar valde att berätta det för sina barn och en del föräldrar valde att inte berätta det, utan att låta oss berätta det”. På måndagen när barnen kommer till förskolan står ett bord i barnens nivå med duk, ljus, nalle och ett kort på flickan vid förskolans entré. När alla barnen kommit till förskolan samlas de runt bordet och förskollärarna berättar vad de vet har hänt och att flickan inte längre lever. Flera barn vet redan om att flickan är död, samtidigt som en del barn får reda på det på förskolan. ”Men det var ingen som reagerade med, som började gråta. Som man kan tro att de skulle göra, men det var ingen som reagerade så”. Allt eftersom börjar de närmsta kompisarna berätta om flickan, vad hon brukade göra, vad hon tyckte om att göra och vad hon inte tyckte om att göra. Likaså börjar barnen allt eftersom ställa frågor och få funderingar kring flickan och döden. Funderingar som handlar om hur flickan ska klara sig där hon är nu och vem som ska ta hand om henne.

”Jag minns inte att det var någon som blev...som blev arg eller som ändrade sig så. Utan hon blev en ängel för oss”. Eva förklarar att för att hjälpa barn i deras sorgbearbetning måste förskol-

lärarna lyssna och vara lyhörda för förändringar i barnets beteende. ”Man får nog lyssna om dom, vill dom berätta så måste man ju lyssna”.

Beskedet om att flickans död inte var en olyckshändelse kom snart efter att flickan dödsförklarats, det framkom i beskedet att en nära anhörig hade mördat flickan. Eftersom flickan inte dog en naturlig död blev situationen annorlunda. ”Det hade väl varit kanske en annan sak också om hon hade varit sjuk och man hade sett att hon hade blivit sämre och sämre”. Barnen såg att förskollärarna var väldigt ledsna och Eva uttrycker att hon i efterhand kan tänka att personalen på förskolan hade behövt prata med någon kring händelsen. Eva berättar kring hur barnen tänker om döden och hon förklarar att barn i deras lek kan dö och sedan vakna upp igen. Hon funderar på ifall barn tänker likadant kring döden i verkligheten och uttrycker att barn kanske tror att den döde vaknar upp igen, inte där de är, men någon annanstans. Eva berättar att hon tror att barn i deras sorgbearbetning vill veta var den döde hamnar. ”Blir man en ängel eller blir man inte en ängel?”

Analys:

Eva menar att ett barn i sorg kan reagera genom att vara ledset och få funderingar och frågor kring den aktuella händelsen och när ett dödsfall inträffat reagerar ett barn ofta med frågor kring döden. Att hantera sorg för ett barn kan vara när de vill få reda på var den avlidne befinner sig för att på så sätt känna sig trygga. Att bemöta ett barn i sorg är viktigt och det gäller att vara uppmärksam på hur barnet mår för att kunna bemöta det på ett bra sätt. Om ett dödsfall inträffat kan förskolan göra i ordning en plats där barnen kan minnas och tänka på den avliden, Eva påpekar att det är viktigt att ge barn tid för att minnas.

5.6 Slutsats

Alla förskollärarna berättar vikten av att bemöta barn i sorg på förskolan. De förklarar att det är viktigt att ta barnen på allvar och låta dem få ställa frågor samt fundera kring händelsen på förskolan. Förskollärare bör vara ärliga mot barnen och ge dem svar på deras frågor, så barnen får förståelse för vad som hänt. I bemötandet av barn i sorg är det viktigt att skapa en trygghet på förskolan så barnen känner sig trygga och vågar visa sina känslor. Genom att förskollärarna visar och uttrycker sina känslor ger det barnen en uppfattning om att det är acceptabelt att öppet visa och samtala om sina känslor på förskolan.

Det är även viktigt att förskollärare inte pressar ett barn i sorg och kräver att det ska prata om situationen, utan att de istället inväntar att barnet själv tar initiativet till att nämna händelsen på

förskolan. På så sätt kan förskollärarna få en förståelse för att barnet är redo att bearbeta sin sorg. Förskollärare bör uppmärksamma förändringar i barnets beteende för att på bästa sätt kunna bemöta barnet som det vill bli bemött. Barn behöver tid och rum för att minnas, vilket kan uppmuntras genom att lyssna när barnet berättar om händelsen, genom att berätta för barnet om händelsen eller genom att utforma en minnesplats där barnet får tänka tillbaka och minnas den aktuella händelsen.

6 Diskussion

I diskussionsdelen behandlar vi vad tidigare forskning uttrycker med utgångspunkt i frågeställningarna samt hur tidigare forskning och vårt skrivna resultat förhåller sig till varandra. Genom en sammanfattning har vi valt att presentera de likheter och skillnader vi tolkat i förskolläraernas berättelser. Vi behandlar vårt val av metod, vårt val av urval, de forskningsetiska principer vi utgått från samt hur vårt genomförande fortskridit. Avslutningsvis ger vi även förslag på fortsatt forskning inom ämnet barn i sorg.

6.1 Metoddiskussion

Då vi ville belysa varje förskollärares enskilda berättelse kring barn i sorg känns vårt val av en narrativ teori naturlig. Valet av en narrativ teori har på ett sätt gjort arbetet med studien mer strukturerat. Trots att vi inte funnit några konkreta tillvägagångssätt för att skriva en studie utifrån en narrativ teori, så har det ändå underlättat i vår studie att ha en teori att begränsa sig till. I vår studie utgick vi från kvalitativa, semistrukturerade intervjuer och i efterhand känner vi även där att vi valde rätt metod. Vår narrativa teori har bekräftat vårt val av metod, då intervjuer är den enda metoden som ger möjligheten till narrativa berättelser. Likaså är intervju den enda metoden som svarar på vårt syfte vilket är att genom förskollärares berättelser få en förståelse för hur förskollärare kan bemöta barn i sorg på förskolan. De fyra första intervjuerna gav oss fler tankar och funderingar än konkreta erfarenheter, vilket gjorde att vi började diskutera ifall ännu en intervju skulle behövas för att vidga vårt resultat. Slutligen intervjuade vi ännu en förskollärare som vi redan innan visste hade erfarenhet kring barn i sorg. Fortfarande anser vi att beslutet om att intervjua en femte förskollärare var rätt eftersom vi fick ytterligare en konkret händelse att belysa.

På en av intervjupersonerna märktes det tydligt att inspelning av intervjun hämmade hennes berättelse. Personen blev stel och utvecklade inte sina svar vilket resulterade i att vi inte fick så mycket material vi väntat oss att analysera. I efterhand ställde vi oss frågan ifall vi kunde gjort på något annat sätt för att få ett fylligare material? Dels hade vi kunnat välja att ta bort själva inspelningen och istället skriva ned intervjun, vilket skulle kunna resultera i att vi missat viktiga delar av intervjun. Samtidigt hade vi förmodligen fått ut mer av intervjun ifall vi valt bort inspelningen, intervjupersonen hade känt sig tryggare, utvecklat sina svar och materialet hade blivit fylligare. Vi hade även kunnat välja att byta intervjuperson till en person som inte berörts av inspelningen, vilket förmodligen också hade gett oss annat rikt material att analysera. Nackdelen är att vi då hade fått ett bortfall i studien vilket hade kunnat missgynna tillförlitligheten i studien.

I resultatdelen hade vi kunnat välja att bara skriva med den information från berättelserna som gav oss svar på vårt syfte och våra frågeställningar. Istället valde vi att ta med så gott som hela berättelserna. Dels för att få en helhet och mer inlevelse i berättelserna och dels för att det inte hade blivit några bra berättelser genom att bara skriva med de detaljer som berört vårt syfte. För att kunna stå för de forskningsetiska principer vi utgått från har det däremot ibland varit svårt att skriva berättelser utifrån intervjuerna, då vi varit tvungna att skriva dem så att det skulle bli omöjligt för läsaren att finna den förskola eller de berörda personerna i berättelserna.

Vår studie anser vi är relevant eftersom den innefattar verkliga berättelser utifrån förskollärares erfarenheter och tankar. De förskollärare som tar del av studien får en möjlighet att känna igen sig och koppla berättelserna till sin egen verklighet. För att utveckla studien hade vi kunnat intervjua personer som är insatta och utbildade kring barns sorg, såsom barnpsykologer eller barnläkare. Eftersom det inte finns någon speciell mall vid bemötande av barns sorg anser vi att förskollärarnas berättelser är av lika stort värde som utbildade personers berättelser.

6.2 Resultatdiskussion

Nedan diskuteras uppsatsens två frågeställningar i jämförelse med vad som framkommit i tidigare forskning och resultat. Vi diskuterar även vissa delar ur resultatdelen i vår studie och argumenterar dessa med både för och nackdelar.

I berättelserna framkommer vad förskollärarna har sett för reaktioner på sorg hos barn i förskolan samt hur de tror att ett barn i förskolan kan reagera på sorg. Förskollärarna berättar att de sett olika reaktioner så som att barn kan bli ledsna, få funderingar kring döden, få behov av att prata om händelsen, kan bli tysta och nedstämda eller bli inbundna. Trots att ingen varit med om att barn blir aggressiva eller utåtagerande i sorg påpekar några av förskollärarna att de tror att barn kan reagera på flera olika vis i sorg exempelvis ledsamhet, tillbakadragenhet, inbundenhet och fundersamhet. Resultatet bekräftar Dyregrov (1999) som förklarar att barn reagerar olika på sorg och nämner flera olika reaktioner, bland annat rädsla, ilska, tillbakadragenhet, nedstämdhet, plågsamma minnesbilder, saknad och skuld. Därav bekräftas vår bakgrund då våra berättelser behandlade flera av de reaktioner vi tagit upp i bakgrunden. De reaktioner vi funnit i förskollärarnas berättelser samt litteraturen till vår studie finner vi intressanta och trovärdiga då vi upplevt liknande reaktioner bland barn i sorg i förskolan. Gyllenswärd (1997) menar att ett barn i sorg ofta drabbas av dåligt självförtroende, vilket personerna i berättelserna inte nämner något om. Vi tror att anledningen till att berättelserna inte stämmer samman med Gyllenswärds teori kan bero på två olika faktorer. Dels tror vi att dåligt självförtroende oftare uppstår bland äldre barn än de bar-

nen i berättelserna. Dels tror vi att barnen i berättelserna kan ha fått dåligt självförtroende, men att förskollärarna inte har uppfattat det så. Istället har de kanske trott att barnen endast reagerat genom nedstämdhet eller behov av vuxenkontakt.

Dyregrov och Hordvik (1995) förklarar att barn hanterar sorg på olika vis och två av de nämnda exemplen är att barn ställer frågor och att de vill besöka gravplatsen. I stort sett alla studiens berättelser menar på att barn hanterar sorg genom att ställa frågor de vill ha svar på. Två av berättelserna beskriver även ett besök vid barnets grav, vilket dock inte medvetet gjorts som hjälp till barnens bearbetning av sorgen utan snarare som en fin gest. Vad gäller barns besök vid en gravplats anser vi att man först ska ta reda på ifall barnet verkligen vill besöka graven. Likaså tycker vi det är viktigt att låta barn som vill besöka en gravplats att få det. Det finns vuxna som tror att barn inte klarar av så pass mycket som de verkligen gör. Ett besök vid en gravplats kan vara till stor hjälp för ett barn som bearbetar sorg och vill gå till gravplatsen. Dock tror vi att ett besök till en gravplats mot barnets vilja kan hämma sorgbearbetningen av den anledningen att barnet inte är redo att utsätta sig för den situationen.

I berättelserna framkommer att en del av förskolorna samlat barngruppen och tillsammans pratat om döden och vad som händer med den döde. Frågan är ifall förskollärarna reflekterade över om alla barnen verkligen ville vara med på samlingarna eller om det fanns barn som ansåg att det var obehagligt att prata om döden, den döde och vad som händer efter döden. Var samlingarna snarare ett sätt för förskollärarna att få tid att bearbeta sin sorg på eller genomfördes samlingarna för barnens skull? Vi anser att förskollärarna alltid ska försöka svara på barnens frågor oavsett vilken tid på dagen det är och oavsett var de befinner sig. Det ska inte endast vara tillåtet att diskutera döden och vad som händer kring döden under en samling när förskollärarna är förberedda.

Dyregrov (2010) betonar barnets behov av vardagliga rutiner, vilket också framkommer i en av berättelserna där föräldrarna till den avlidnes tvillingbror önskade få komma tillbaka till förskolan för att hjälpa brodern att hantera och bearbeta sorgen. Med tanke på att föräldrarna själva var förkrossade över situationen tror vi att pojken behövde få stöd av vuxna som inte drabbats lika hårt av olyckan som föräldrarna. Vi ser däremot en baksida med pojkens tidiga återkomst till förskolan. Eftersom pojken endast var strax över ett år var han inte tillräckligt verbal för att kunna uttrycka sig om ifall han ville tillbaka till förskolan eller inte. Vi tror att pojken *kan* ha känt större trygghet av sina föräldrar än av förskollärarna på förskolan, samtidigt som vi tror att han kan ha varit rädd att även mista sina föräldrar då tvillingbrodern plötsligt avlidit. Av den orsaken var det därför inte självklart att föräldrarna gjorde ett bra val då de bestämde att pojken skulle återta för-

skolan som sin vardagliga rutin. I denna berättelse nämns även en situation där förskollärarna valde att delta på pojkens begravning, vilket förskolans rektor avrådde dem från. Rektorn menade på att en barnbegravning är svår att utstå, att människor ligger på golvet och gråter och att det är en oerhört påfrestande stämning. Det framkommer inte i berättelsen om deltagandet på begravningen var föräldrarnas önskemål eller förskollärarnas egna val. På ett sätt förstår vi rektorns resonemang när hon avrådde förskollärarna från att delta på pojkens begravning. Hon menade att begravningen inte hörde till förskollärarnas professionella roll och att den kunde resultera i ett bakslag i förskollärarnas redan påbörjade sorgarbete. Likaså trodde hon att begravningen skulle vara så påfrestande för förskollärarna att de inte skulle klara att behålla sin professionalitet inför tvillingbrodern under hela begravningen. Samtidigt som vi förstår rektorns resonemang kring begravningen anser vi att hon borde litat på förskollärarna och deras val då de känner sig själva och vet vad de kan hantera. Ur en annan synvinkel kan vi anse att förskollärarna borde lyssnat till rektor, då hon kanske haft större erfarenhet kring barnbegravningar än de själva.

6.3 Förslag till vidare forskning

Av den litteratur vi funnit kring barn i sorg beskrivs mestadels hur vuxna upplever och tänker kring barn i en sorgsituation. Vad vi har kommit fram till är att det inte finns tillräckligt med forskning kring hur barn själva upplever sorg. Vi anser att vidare forskning behöver fokusera mer på barn i sorg utifrån barns perspektiv. Ett exempel på vidare forskning kan vara att intervjua barn och därigenom få fram deras upplevelser av sorg samt deras förståelse av begreppet sorg.

7 Referenser

- Ahlberg, J. (2008). *Efter kärnfamiljen. Familjepraktiker efter skilsmässa*. (avhandling för doktorsexamen). Örebro: Örebro universitet.
- Andersson, N. (1995). *Att möta små barns sorg. En bok för förskolan*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Björklund, L. & Eriksson, B. (2000). *Barnet i möte med livets mörka sidor*. Stockholm: Verbum.
- Bryman, A. (2011). *Sambällsvetenskapliga metoder* (2uppl.). Trelleborg: Liber AB.
- Bøge, P & Dige, J. (2006). *Möta barn i sorg – handlingsplan för skolan och förskola* (B. Nilsson övers.). Kristianstad: Sveriges Utbildningsradio AB. (Originalarbete publicerat 2005).
- Czarniawska, B. (2004). *Narratives in Social Science Research*. London: Sage.
- Davidson, B. & Patel, R. (2003). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Dyregrov, A. (1999). *Små barns sorg* (K. Larsson Wentz övers.). Stockholm: Rädda Barnen. (originalarbete publicerat n.d.).
- Dyregrov, A. (2007). *Sorg hos barn – en handledning för vuxna* (2 uppl.). (B. Nilsson övers.). Lund: Studentlitteratur.(originalarbete publicerat 2006).
- Dyregrov, A. (2010). *Barn och trauma – en handbok för föräldrar och professionella vuxna* (2 uppl.). (B. Nilsson övers.). Lund: Studentlitteratur. (originalarbete publicerat n.d.).
- Dyregrov, A. & Hordvik, E. (1995). *Barns sorg – några råd till familj och vänner*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Ekvik, S. (2005). *Tysta tårar. När barn sörjer*. Stockholm: Verbum.
- Ferm, M. (2002). *Det går att leva vidare – en rapport om sorg när någon som står oss nära tagit sitt liv*. (Rapportserie från nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa, nr 3). Stockholm: Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa.
- Gyllenswärd, G. (1997). *Stöd för barn i sorg*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Johansson, A. (2005). *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. & Brinkman, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun* (2 uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Raundalen, M. & Schultz, J-H. (2007). *Krispedagogik – hjälp till barn och unga i kris*. Lund: Studentlitteratur.

Skolverket. (2000). *Beredd på det ofattbara. Om krisberedskap och krishantering i skolor*. Stockholm: Skolverket.

Utbildningsdepartementet. (2010). *Läroplan för förskolan Lpfö98. Reviderad 2010*. Stockholm: Fritzes.

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer – inom humanistisk – samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Ågren, L. (2007). Skilsmässa är också en sorg. *BRIS-tidningen*, 2, 17-19.

Ångström-Brännström, C. (2010). *TRÖST: beskriven av långvarigt sjuka barn, föräldrar och en sjuksköterska*. (avhandling för doktorsexamen). Umeå: Umeå Universitet, Medicinska fakulteten.

Bilaga I

Intervjuguide

Ålder:

Tid som aktiv förskollärare:

- Vad är barn i sorg?
- Vad har du som förskollärare för erfarenheter av barns reaktioner i sorg? Ge exempel!
- På vilka sätt har du uppfattat att barn hanterar sorg?
- Har du som förskollärare fått bemöta barn i sorg på förskolan? Berätta!
- Hur kan du som förskollärare bemöta barn i sorg på förskolan?

Bilaga 2

Hej!

Vi är två studenter som utbildar oss till förskollärare på Högskolan för lärande och kommunikation på Högskolan i Jönköping.

Vi har nu börjat skriva på vårt examensarbete som kommer ta upp, för oss, ett mycket intressant och viktigt ämne för verksamheten. Ämnet vi valt att skriva om är barn i sorg och vad förskollärare har för erfarenheter och tankar kring ämnet.

I studien har vi valt att använda oss av intervjuer, som utförs på två olika förskolor. Dels för att få en djupare insikt på ämnet och dels för att få ett bredare och mer konkret resultat. Intervjuerna kommer att spelas in, för att sedan transkriberas och måste sparas i minst tre månader. För att alla deltagare ska känna sig trygga, kan vi försäkra om att materialet kommer sparas på ett privat dataminne där endast vi har tillgång till innehållet.

I studien kommer alla deltagare vara anonyma och förskolans riktiga namn eller ort kommer inte att nämnas. Namn på deltagare och förskola kommer däremot fingeras för att de riktiga namnen ska kunna spåras.

Till intervjuerna behövs ingen större förberedelse och intervjun kommer snarare likna ett samtal. Funderingar kring ämnet innan intervjun uppskattas däremot, då det kommer behandla tankar och tidigare erfarenheter.

Genom detta informationsblad hoppas vi på samtycke till intervju till vårt examensarbete.

Tack på förhand!

MVH Nathalie Bridholm och Johanna Tengmark Thalin